

svoj, od ljudi neovisan status i svoje zasebne vrijednosti — one postoje i bez ljudskog vrijednosnog aditiva. Polazeći od pretpostavke da su *pogledi na svijet podložni mijenama*, autor zaziva pluralistički kontekstualistički etički sustav. Taj se sustav neće temeljiti na klasično shvaćenoj izvjesnosti etičkih vrijednosti i finalnosti kategoričkih kompletiranih sustava etičkih normi koje smo naučili od Kanta, Thomasa, Milla ili ranog Aristotela. Marietta nas želi povesti na put koji vodi od moralnog znanja o prirodi do obveze življenja u prirodi. Čak i ako ga na tome putu nećemo predano pratiti — knjiga je bila je vrijedna čitalačkog i autorskog truda.

Stjepan Orešković

Günter Altner

NATURVERGESSENHEIT

Grundlagen einer umfassenden Bioethik

Wissenschaftliche Buchgesellschaft,
Darmstadt, 1991, 319 str.

Kako nam neljudska priroda može biti vrijedna, ako mi njenu prisutnost u sebi ne osjećamo i nismo je svjesni?

Ne znamo zašto, ali čovjek obično brže reagira kada mora otklanjati posljedice vlastitih čina nego da bi ih preduhitrio. Povijesno poučan primjer jest zaštita okoliša. Tek nakon nastanka globalnih problema i ugroženosti čovjekova utrtog razvojnog puta, ljudska vrsta se našla pred ozbiljnim upitom kako ih rješavati. Jedan, svakako relevantan, pristup u definiranju odnosa čovjek–priroda jest nastojanje da se taj odnos potraži u domeni određene etike, tj. u prostoru ljudskih vrijednosti, normi, ciljeva i djelovanja, koje obvezuju ponajprije samog čovjeka. Naime, znanstveno–tehnička racionalnost samo je jedna od orijentacijâ na neka praktička

rješenja, ali koja orijentacija može biti i aktualiziranje u temelju nepromijenjenog odnosa čovjek–priroda. Kad bi ona bila uistinu konačno djelotvorna, onda bi ostala trajno uporište civilizacijskog djelovanja. Ali, budući da ona upravo izražava civilizacijski ekološki problem kojemu je i sama, kao spoznajna paradigma, doprinijela, ona sama po sebi ne mijenja stanje stvari. Zato su u kulturi modernog društva sve veći zahtjevi za promjenama u samom čovjeku, njegovim motivima, vrijednostima i ciljevima djelovanja, koji smjeraju na kritiku antropocentrične i utilitarističke etike, a zagovaraju biocentričku ekološku etiku.

Altnerovo nastojanje ide upravo za tim da ukaže na dosadašnji tehničko–znanstveni misaoni pritisak i da potakne korake ka životno orijentiranom razumu. Osnovno uporište od kojeg polazi jest da treba imati strahopoštovanje prema svakom životu, jer u prirodi nema života koji je životno nevrijedan. Zato i navodi Immlerove riječi kao motto uvodu knjige: »U bezvrijednosti prirode odslikava se besprirodnost nas samih«. Time postavlja temeljno bioetičko pitanje, naime pitanje odgovornosti ljudskog djelovanja u odnosu na zemaljski živi svijet.

U sučeljavanju s jedne strane s problemom nasljeđa novovjekovne, osobito prirodne spoznajne paradigme koja se niti danas nije promijenila, a s druge strane s različitim etičkim pozicijama, Altner pokazuje misaoni smjer i neke potrebne korake u promjeni ponašanja, tj. osnove za bioetiku. Za njega bioetika (bios = život) nije biološka disciplina (iako se, kao novo područje etike, bavi relevantnim pitanjima iz biologije, medicine i psihologije — osobito su naglašene teme kao pobačaj, eutanazija te one povezane sa znanstvenim i tehničkim napretkom, kao genetska manipulacija itd.) već sveobuhvatnije smjera na pitanja tehnološke i znanstvene orijentacije, zaštite vrsta i biotopa u međunarodnim programima zaštite okoliša te razvojne perspektive evolucije organi-

zama na Zemlji. Njezina je zadaća »osvješćivanje o besprirodnosti u našoj spoznaji i djelovanju«, koje nastaje na uvijek novim varijantama descartevskog mišljenja kao slijedejnoj dogmi tehničko-industrijskog napretka o prirodi kao resursu, objektu, polju istraživanja itd. U sučeljavanju s tom misaonom pozicijom, Altner se bavi dvama etičkim uporištima kao poticajima. To su utilitaristička etika i Schweitzerova etika »strahopoštovanja pred životom« (*Ehrfurcht vor dem Leben*).

Knjiga je koncipirana u pet dijelova. U prvom dijelu (*Obesmislenost u odnosima čovjek–priroda kroz prirodne znanosti*) govori se o odnosu između čovjeka i prirode kroz prirodne znanosti: o povijesti dualizma subjekt–objekt, o krizi preživljavanja kao globalnoj nesigurnosti novovjekovnog pojma prirode i o početku novih prirodnih odnosa preko promjene paradigme u prirodnim znanostima. Altner smatra da smo u našem novovjekovnom civilizacijskom hodu s vizijom »postati gospodar i majstor prirode« dospjeli u ambivalentnu poziciju: s jedne strane postali smo pobjednici prirode, a s druge strane sami sebe ugrožavamo gotovo do pobjede smrti. Pokušaji da se problem ekološke krize riješi u domeni etike doveo je do »etičkog booma«, što je samo alibi za nemoć, jer se industrijsko-tehničku civilizaciju ne može učiniti »mekom« ako problem leži u njezinom instrumentariju kojim se koristimo (19). Zato treba mijenjati instrumentarij. Današnji »etički deficiti« u odnosima čovjek–priroda neposredno su povezani s poviješću novovjeke prirodne znanosti, a metodički redukcionizam njezine znanstvene empirije najdublji je uzrok etičke imobilnosti u odnosima čovjek–priroda (27).

Nove spoznaje u prirodnim znanostima (kvantna fizika), otkriće vremena kao ireverzibilne vremenitosti u događanju prirode, DNA itd. dovode do promjene paradigme. Priroda se promatra kao evolucija. Evolucija kao ireverzibilan proces formiranja (između reda i nereda) postala

je zajednički nazivnik za raznolike pojmove, kao: »disipativne strukture« (Prigogine), »samoorganizacija« (Jantsch), »fulguracija« (Lorenz). I sam je čovjek u otvorenoj evoluciji rezultat i interpret događaja (20). Ako se čovjek pokuša utemeljiti s onu stranu prirodnog procesa, razorit će njegovu dinamiku, a ako se svjesno uplete u procese, upada u darvinizam. Pozicijama 16. i 17. stoljeća Altner kao alternativu ističe Goetheov pojam prirode.¹

Pitanje odgovornosti tehničke civilizacije u krizi ne postavlja se samo tamo gdje se primjenjuju instrumenti znanstveno-tehničkog napretka već mnogo više započinje tamo gdje priroda, pod pretpostavkom proračunatog razuma, postaje preparat objektivnih spoznajnih interesa (30).

U drugom dijelu knjige (*Ishodišta za utemeljenje bioetike u pojašnjenjima s P. Singerom, D. Birnbacherom, A. Schweitzeom*) prilozi su u kojima Altner, u diskusiji s nekim etičkim pozicijama, nastoji utemeljiti bioetiku. U metodičkom smislu autor ne reducira bios samo na živa bića (biljke i životinje) već ga proširuje na cjelokupni planet. Za njega rješenje ne predstavljaju niti antropocentrična niti biocentrična etika. Obje se pozicije temelje na stavu o vrijednosti zaštite, ali nije sasvim jasno po kojim kriterijima slijede potrebe i životna prava te kako mogu biti utemeljene. Utilitaristička etika se misli antropocentrično.

Singerova pozicija definira čovjeka kao samosvjesno, racionalno, osjećajno biće, kao mjesto za etičku praksu. Također polazi od načela izjednačavanja interesa, ko-

1 »Priroda! Njome smo okruženi i opleteni... ona stvara vječno nove oblike; što sada postoji još nije bilo, što je bilo više se nikad ne vraća. Sve je novo, a ipak uvijek staro. Ona izbrizgava svoja stvorenja iz ništa i ne kaže im otkud dolaze i kuda idu... Život je njezin najljepši pronalazak, a smrt umjetnički zahvat da ima više života... Ona je cijela a ipak neispunjena« (25).

ji rezultira nejednakim tretmanom. Glavni interes je smanjivanje boli. U etičku domenu dakle pripadaju bića prema dvama kriterijima: jednakosti interesa kod sažaljenja (trpljenja) i samosvijesti, pa je kriterij moralne odgovornosti sposobnost trpljenja. Singer postavlja hijerarhiju u kojoj pored čovjeka i životinja s njim povezanih nema mjesta drugim bićima. Insekti, reptili, ribe za ovu su poziciju etički irelevantni, a slično je i s fetusom, kao i drugim oštećenjima u čovjeka (urođeni defekti, teška cerebralna oštećenja, umirući). Altner u toj poziciji vidi kriterij koji proizlazi iz »jednostavne i samovoljne antropologije« (35), što je antropološki deficit etike u procjeni fetusa. Ona štiti »normalno« i »zrelo«, svijet kreatura sposobnih za sažaljenje, pa nije univerzalno jamstvo za sav život niti za diferenciranu obranu životnih prava za sva živa bića. Štoviše, Singer ne isključuje i oduzimanje života djeci (pod određenim uvjetima) i nakon rođenja. Neosjećajuća priroda potpuno je isključena, pa se radi o selektivnom djelatnom konceptu.

Slično Singerovu, Birnbacherovo utilitarističko etičko stajalište proširuje se osim čovjeka i na »visoke« životinje, dok u drugim organizmima ne vidi vrijednost na koju bi se trebala protezati čovjekova odgovornost. Ona se odnosi samo na onu prirodu koja se ima očuvati za čovjeka i njegove nasljednike. Tako se odgovornost prema prirodi izvodi jednom iz patocentričke, a drugi put iz antropocentričke argumentacije. Altner zato smatra da u ovoj (i sličnim) pozicijama nema etičke utemeljenosti za obranu zemaljske prirode kao vrijedne zaštite.

Prijeteće tendencije cjelokupnom biosu na Zemlji potaknule su nastanak i »etike očuvanja«, kao u H. Jonasa koji zastupa stajalište sekularnog strahopoštovanja pred životom. U K. M. Meyer–Abicha nalazimo tezu o »miru s prirodom«, tj. o pravnoj zajednici prirode (čovjeka, životinja, bilja i neživih elemenata). Sličnih pojava očuvanja nalazimo u tzv. »austrij-

skom manifestu« (1987) kao i u »agnostika« (42).

Za razliku od prethodnih pozicija, osobito utilitarističke etike, Altner smatra da je Schweitzerova etika *Ehrfurcht vor dem Leben* najizazovnija i da je imala najveći odjek – jedni su je uzdizali a drugi dovodili u pitanje kvalificirajući je romantično-mističnim pretjerivanjem, racionalno nedosljednom i nekršćanskom. Ona nas i danas (kao i 20-ih godina) izaziva, a prije svega time što predstavlja ohrabrenje u uvjetima općeg razaranja života na zemlji, a ujedno je i korektura kartezijanstva.

Iako Schweitzerova temeljna rečenica (*Ich bin das Leben, das Leben will, inmitten von Leben, das leben will*)² sadrži u sebi i duboke aporije, osnovna pozicija drukčije je koncipirana. Ona stimulira promjenu unutarnjeg ponašanja – izvanjska moralnost je unutarnja osobina ljudskog identiteta – neovisna je o aktualnoj situaciji, usmjerena je na očuvanje života kao središta, i to tako da čovjek teži minimaliziranju boli, razaranja, smrti. Pojam »ja« ne odnosi se samo na »mene« već na sve druge, a moj odnos je izražen indikativom (ne »moram«, »trebam«). Slično je i s pojmom »život«. On jest, ali u općoj povezanosti s mnogim generacijama, s ljudskim, svjesnim životom. »Život« označava neprolaznu povezanost čovjeka i kreatura u konkretnom smislu, ali je i »zagonetka života« – beskonačno obnavljanje prolaznosti i neprolaznosti.

Živjeti znači praosnovu – snagu, volju, osjećaje, bol. U tome je sadržano iskustvo stvaranja, korekcija descartesovskog racionalizma preko ljubavi, trpljenja i volje koja stoji s drugim voljama u solidarnosti. Schweitzer, inače – borac protiv atomskog oružja (1957, 1958), odbija Nobelovu nagradu za mir 1954..., ne priznaje nikakav relativizam u etici, zagovara »straho-

2 »Ja sam život, koji život želi, u središtu života, koji želi živjeti«.

poštovanje pred životom«, što znači du-
govanje pažnje svima i svakom životu.

U usporedbi s Kantovom etikom prepoz-
najemo razliku i u tome što Schweitzero-
va etika zagovara jednak tretman prema
svima, dok Kantova traži izravnu obvezu
čovjeka prema sebi, a neizravnu prema
kreaturama.

Altner ne ostaje samo na kritičkim anali-
zama spomenutih pozicija već na osnovi
njih izvodi neke osnovne stavove o bio-
etici (68–72), kao što to čini i nakon trećeg
dijela knjige *Bioetika i teologija stvaranja*
(73–115). U njemu se koncentri-
ra na teološke aspekte utemeljivanja odnosa od-
govornosti čovjeka prema životinjama u
kontekstu pojma stvaranja: čovjek ima
stvaralačku odgovornost za prava ži-
votinja. Odnos čovjek–priroda analizira
pod utjecajem židovsko–kršćanske tradi-
cije. Starozavjetna posljedica mišljenja o
stvaranju jest da nam je priroda sustvara-
lac, partner. Naš svijet je jedan, iako ga
možemo promatrati s jedne strane kao
zemaljski objekt – priroda (polje znan-
stvenog istraživanja, ljudske vladavine),
a s druge strane kao svijet stvaranja.

Četvrti dio knjige *Bioetika i znanstveno-
tehnički kompleks* (116–190) diskusija je o
istraživačkim metodama i njihovoj odgo-
varajućoj primjeni u prirodi. Tu su istra-
živanja o subjekt–objekt dualizmu, eti-
čkim pitanjima prema alternativnim spoz-
najnim metodama te o novijim shvaćanji-
ma prirode i evolucije: priroda kao »samo-
organizacija« (E. Jantsch), evolucija kao
»stvaralački potencijal« (Fr. Cramer), tu-
mačenje evolucije kao »fulguracije« (K.
Lorenz), o »samopredstavljanju« prirode
(A. Portmann), funkcionalnom krugu kao
izrazu života (J. u. Th. von Uexküll) i Goe-
theovom »Typus-idee«.

Za bioetiku kao djelatnu poziciju potreb-
no je učiniti »četiri koraka«. To su: 1. pro-
mjena spoznajnih metoda; Altner smatra
da je postavljena dilema: ili ćemo zastupa-
ti »alternativnost« na znanstvenoj razini i
odgovornost ozbiljno shvatiti ili ćemo se

otputiti u rezervat za gure; 2. samoor-
ganizacija znanstvene odgovornosti ima
četiri razine: odgovornost znanstvenika
prema sebi i znanstvenoj zajednici; odgo-
vornost prema državnim i industrijskim
financijerima i interesima; odgovornost
prema javnosti i političkim mandatarima
naroda kao suverena te odgovornost
znanstvenika prema »neljudskoj« prirodi
(165); 3. prostor diskursa između javnosti
i znanosti, pri čemu su posebno važna
pitanja života »trećeg svijeta«, dolazećih
generacija i svijeta kultura; 4. ekoprotect
kao civilna neposlušnost za njega je izraz
stanja rata između nas i prirode, izraz od-
govornosti za preživljavanje, koji otkriva
značajno polje bioetike u sučeljavanju sa
znanstveno–tehničkim kompleksom.

Peti dio knjige: *U suglasju i protivljenju
prema prirodi – aktualna djelatna polja
bioetike* (190–290) usmjeren je na pojedine
probleme u kojima se u neposrednom
smislu manifestira Altnerova bioetička
pozicija. To je aktualna praksa bioetike. U
devetnaest priloga piše o aktualnim pi-
tanjima modernog društva, kao primjeri-
ce o problemu usporedbe između životi-
nja i čovjeka; odnosu antropocentrika i
biocentrika; jednakosti stvaralačkopovi-
jesnih i prirodopovijesnih aspekata; pro-
blemima gentehnike; kriterijima u opho-
đenju s vrstama; uzgoju životinja i proiz-
vodnji mesa; klimatskoj krizi i energet-
skoj politici; ekonomiji i ekologiji u svjet-
skim mjerilima; problemu solidarnosti s
nerodenima, hendikepiranima i umirući-
ma itd. Njegova razmišljanja su s jedne
strane kritička analiza, a s druge konkre-
tiziranje bioetičke pozicije na konkret-
nom pitanju. Time Altner svjedoči da se
ne radi o nekoj apstraktnoj etičkoj poziciji
već o mogućnosti njezine primjerene pri-
mjene.

Naturvergessenheit je rezultat višego-
dišnjeg autorova rada kao teologa ali i
znanstvenika (biologa). Altner je u njoj
dvostruko angažiran: s jedne strane nas-
toji pokazati spoznajne probleme koji
proizlaze iz znanstveno–tehničkog kom-

pleksa i time odgovoriti na izazove antropocentričnog mišljenja i na zahtjev za prevladavanjem mehanicističke slike svijeta; s druge strane u konfrontaciji s drugim etičkim pozicijama nastoji strukturirati temelje bioetike i primjerima potkrijepiti njezinu djelotvornost u praksi. Vrijednost Altnerove knjige jest i u tome što ne ostaje samo na teorijskoj razini već njome vrlo jednostavno korespondira s aktual-

nim pitanjima života modernog društva. Ispitni kamen njegove bioetike leži u pravednosti ljudskosti, u obvezi solidarnosti s još nerođenima, hendikepiranima i umirućima. A koja je najbitnija točka koncepcije »sustainable development«? Solidarnost – iz koje proizlazi održivost i budući naraštaji od kojih dolazi razvoj.

Ivan Cifrić